

De CAI in de provincie Antwerpen

Katrien Cousserier & Inge Verdurmen

1 Inleiding

De Centrale Archeologische Inventaris voor de provincie Antwerpen wordt hoofdzakelijk opgebouwd door de Provincie Antwerpen en het Instituut voor het Archeologisch Patrimonium (IAP). De provincie is reeds geruime tijd bezig met de inventarisering, oorspronkelijk in het kader van het ARGIS-project van de Vlaamse provincies (cf. bijlage). Het IAP is er drie jaar geleden mee begonnen, onmiddellijk in het kader van het project Centrale Archeologische Inventaris. De inventarisatie van de stad Antwerpen was het onderwerp van een apart CAI-project¹. In onderstaande tekst zullen we het enkel hebben over de activiteiten en resultaten van de cel Inventarisatie Antwerpen van het IAP.

In de afgelopen drie jaar werkten op het IAP verschillende mensen voltijds of deeltijds mee aan de uitbouw van de CAI provincie Antwerpen, wat de creatie van een aanzienlijke dataset op korte termijn mogelijk maakte.

2 Stand van zaken

Wat betreft de provincie Antwerpen is een eerste fase van basisinventarisatie zo goed als afgewerkt. Tot het einde van 2003 werden in totaal 3256 waarnemingen geregistreerd. Zoals in de andere provincies werd in deze fase gekozen om de middeleeuwse stedelijke contexten niet systematisch te inventariseren². Voor de stad Mechelen gebeurde dit vanwege de beschikbaarheid van rechtstreekse en actuele informatie³ gedeeltelijk wel.

Recent werd de basisinvoer van een gedeelte van de gegevens overgedragen aan de pas opgestarte Archeologische Dienst Antwerpse Kempen (ADAK).

In de nabije toekomst zal deze intergemeentelijke archeologische dienst dan ook als partner opgenomen worden in het CAI-project. ADAK bestrijkt het gebied van Turnhout, Oud-Turnhout, Beerse en Vosselaar.

2.1 BRONNEN

Het eerste luik van de inventarisatie bestond uit de verwerking van een aantal archieven van het IAP. Meer bepaald gaat het hier om het archief per gemeente van het IAP en het specifiek op de provincie Antwerpen gerichte archief van de desbetreffende cel van het IAP (cf. R. Annaert).

Daarnaast werden eveneens de belangrijkste (archeologische) tijdschriften, kronieken en reeksen doorgenomen en verwerkt⁴.

Een aantal licentiaatsverhandelingen van de universiteiten van Gent (UG) en Leuven (KUL) werd eveneens verwerkt. Vooral de thesissen die de veldkartering van een bepaalde gemeente als onderwerp hadden of thesissen die een *status quaestionis* boden van een bepaalde periode in de provincie Antwerpen, konden gebruikt worden om de data in de Centrale Archeologische Inventaris aan te vullen. In tegenstelling tot voor bv. de provincie Oost-Vlaanderen gaat het hier slechts om een beperkt aantal thesissen.

Ook de Ferrariskaarten (1771-1777)⁵ werden voor de gemeenten waarvoor "Lokale Archeologische Advieskaarten" werden opgemaakt (cf. *infra*) reeds nagekeken. Molens, sites met walgracht, oude hoeses, enz. werden van deze kaarten opgenomen.

In het kader van de opmaak van de Lokale Archeologische Advieskaarten⁶ werden ook lokale tijdschriften en boeken nageplozen. Dit gebeurde in totaal voor zo'n 25-tal gemeenten.

¹ Hillewaert *et al.*, dit volume.

² Meylemans, dit volume.

³ Cf. Werner Wouters (IAP).

⁴ O.a. Archeologie, Archaeologia Belgica, Oudheidkundige Repertoria, de AVRA-jaarverslagen, Taxandria, Bulletin van de Antwerpse Vereniging voor Bodem- en Grottonderzoek, Notae Praehistoricae, Helinium, Archaeologia Mediaevalis, Hades, Lunula en Bouwen door de eeuwen heen.

⁵ *Carte de cabinet des Pays-Bas autrichiens levée à l'initiative du comte de Ferraris*.

⁶ Meylemans, dit volume.

Een belangrijke bron is het bestand van werfcontroles en noodonderzoek dat bijgehouden wordt door de cel Antwerpen van het IAP. Hieruit werden de 'positieve' controles en onderzoeken opgenomen in de CAI. In de toekomst zullen ook de negatieve werfcontroles op een GIS-laag aangeduid worden. Het volledige digitale bestand van de cel Antwerpen zal aan de CAI gekoppeld worden⁷.

Vondstmeldingen van amateurs e.d. kwamen tot nogtoe slechts zelden binnen, tenzij ze in publicaties werden opgenomen.

2.2 OVERZICHT EN BEKNOPTE ANALYSE VAN DE DATA

Bij een overzicht van de verschillende 'gebeurtenissen', dit is de manier waarop de archeologische sporen aan het licht zijn gekomen⁸, valt op dat 2067 vindplaatsen "Onbepaald" als gebeurtenis meekregen. Dit hoeft ons echter niet te verwonderen aangezien in de oudere publicaties dikwijls enkel het materiaal besproken wordt, en niet de manier waarop het aan het licht kwam. Een andere grote hoeveelheid zijn de veldprospecties (626 vindplaatsen). Boringen, mechanische prospectie en luchtfotografie vormen een kleine minderheid in het geheel. 153 vindplaatsen in de CAI voor de provincie Antwerpen werden onderzocht door opgravingen.

Wanneer we de gegevens van de databank bekijken, krijgen we de volgende verdeling. De vindplaatsen met een datering "Nieuwe Tijden" zijn het grootst in aantal (34,4%). Dit heeft onder meer te maken met de opname van gegevens uit de reeks "Bouwen door de eeuwen heen" en van de Ferrariskaarten. Daarna volgen de middeleeuwse vindplaatsen (26,9%) en de steentijdsites met 22,06%. Van het totale aantal vindplaatsen

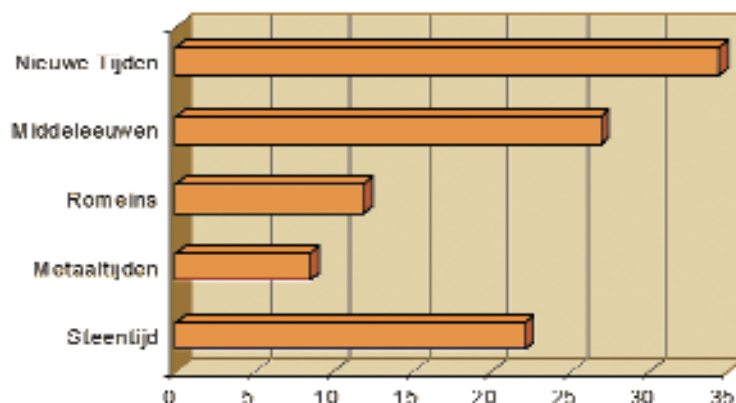
heeft 11,9% een Romeinse datering en 8,5% is gedateerd in de Metaaltijden (Bronstijd en IJzertijd)⁹ (fig. 1).

Het valt bovendien op dat de meeste veldkarteringen vooral steentijd materiaal opleverden. Meer dan de helft van de vindplaatsen met als gebeurtenis 'veldkartering' bestaat uit steentijdvindplaatsen. Andersom zijn de meeste steentijdvindplaatsen door veldkartering aan het licht gekomen. Een groot aantal vindplaatsen uit de Metaaltijden is aan het licht gekomen door werfcontroles.

Een probleem waarmee we geconfronteerd werden is de nauwkeurigheid, of liever onnauwkeurigheid, van de gegevens uit publicaties. Hiermee wordt voornamelijk de vage situering van de vindplaats bedoeld. Dit is vooral het geval bij oudere publicaties, maar ook in recentere publicaties moet men regelmatig genoegen nemen met de situering rond een toponiem of met zeer summere plannetjes. Dikwijls komen we met de informatie niet verder dan een naam van een deelgemeente. Wanneer men de CAI mede gebruikt om een beleid op te baseren, zijn de gevolgen van zulke tekortkoming niet te onderschatten. Meer dan 700 vindplaatsen konden niet worden aangeduid op de kaartlaag. Een 1000-tal records kreeg een nauwkeurigheid tot op 15m mee, iets meer dan 800 vindplaatsen een nauwkeurigheid tot op 150m en iets meer dan 500 de nauwkeurigheid "tot op 250m".

Wanneer we de spreiding van de waarnemingen bekijken valt meteen op dat de densiteit van het aantal vindplaatsen in bepaalde gebieden veel hoger is dan in andere. Dit is het geval voor de gemeenten in de zuidoostelijke rand van de stad Antwerpen. Twee oorzaken kunnen we hier aanduiden: de intensiteit van het archeologisch onderzoek lag en ligt hier vrij hoog in vergelijking met andere gebieden in de provincie. Dit is voor een groot deel toe te schrijven aan de prospecties van de Antwerpse Vereniging voor Romeinse

1 Verdeling van de data in de CAI voor de provincie Antwerpen per datering.
Distribution of the number of sites in the CAI-database of Antwerp per period.

⁷ Van Daele *et al.*, dit volume.

⁸ Van Daele *et al.*, dit volume.

⁹ Wanneer een vindplaats zowel opgraving als prospectie voor 'gebeurtenis' heeft, wordt dit bij beiden geteld. Idem voor 'datering': een vindplaats kan verschillende dateringen hebben; de verschillende dateringen worden in rekening gebracht. Indien de procenten worden opgeteld, komen we zo aan een totaal van meer dan 100%. Dit heeft uiteraard alles te maken met vindplaatsen die dubbel tellen.

Archeologie (AVRA) die hier heel actief is. Bovendien werd in deze streek een meer doorgedreven inventarisatie uitgevoerd in het kader van de Lokale Archeologische Advieskaarten. Ook Ravels en Merksplas zijn hiermee vergelijkbaar. In Merksplas is er een groot aantal vindplaatsen gekend, vanwege de intensieve prospecties in het kader van de ruilverkaveling Merksplas. In Ravels is dit vooral te danken aan de prospectieactiviteiten van C. Verbeek¹⁰.

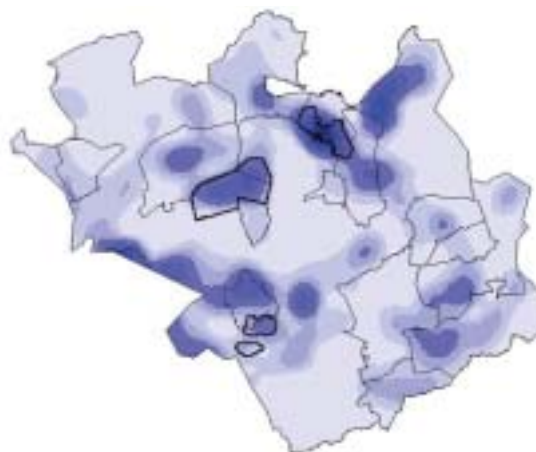
3 Beleid en Beheer

In de provincie Antwerpen werden in de loop van 2002 veel inspanningen geleverd om een goede samenwerking met gemeenten op beleidsniveau te bewerkstelligen, vooral wat betreft Ruimtelijke Ordening. Alle Antwerpse gemeentes werd de mogelijkheid geboden om een Lokale Archeologische Advieskaart¹¹ aan te vragen bij het IAP. In totaal reageerde een 30-tal van de 69 gemeentes positief. 24 LAA's werden opgemaakt en verstuurd (fig. 2). Een aantal andere LAA's werd voorbereid maar kon door verschuivingen in prioriteiten niet afgewerkt worden.

Naar beheer van het archeologisch patrimonium werden enkele beschermingsdossiers inhoudelijk opgemaakt, bijvoorbeeld de 'Steenakker' in Wijnegem, het 'Kapelveld' in Wommelgem, een mesolithische site en grafheuvels te Weelde en de vroeg- en volmiddenleeuwse site Hulsel, eveneens te Weelde. Totnogtoe werden deze dossiers administratief nog niet opgevolgd.

4 Projecten

In de provincie zijn er de afgelopen jaren enkele grote projecten geweest die heel wat archeologische informatie hebben opgeleverd of nog zullen opleveren na verwerking. Het archeologisch vooronderzoek en onderzoek dat voorafging aan de aanleg van het HSL-traject bracht in eerste instantie al enkele belangrijke sites aan het licht. De verwerking van het onderzoek en het materiaal is nog volop aan de gang, zodat we in de CAI nog niet over de volledige gegevens beschikken. Voorlopig kunnen we stellen dat dit onderzoek 3 IJzertijdsites, 2 midden-Mesolithische, 1 middeleeuwse site en 1 site die zowel Romeinse, IJzertijd-, als middeleeuwse sporen opleverde. In het kader van de ruilverkaveling Merksplas werd het archeologisch vooronderzoek uitgevoerd door RAAP¹². In totaal werden 117 vindplaatsen gedetecteerd. De prospecties leverden meer dan 100 vindplaatsen op. De overige vondsten zijn ouder dan deze studie en werden niet door RAAP op het terrein vastgesteld, maar komen uit geschreven bronnen. Het vooronderzoek van de ruilverkaveling Herenthout-Bouwel¹³, uitgevoerd door het

2 Dichtheid van archeologische vindplaatsen in de CAI voor de Antwerpse Kempen, met aanduiding van de gemeenten waarvoor LAA's werden opgemaakt (dunne omlijnning) en zones waar projecten met veldkarteringen werden uitgevoerd (dikke omlijnning). Density of archaeological findspots in the CAI for the campine area in the province of Antwerp, with indication of the municipalities with a Local Advisory Map (thin outline) and the areas where field prospecting campaigns were carried out (thick outline).

IAP, leverde in vergelijking met Merksplas minder vindplaatsen op, te wijten aan de bodemkundig minder gunstige omstandigheden voor veldkartering. Beide onderzoeken geven echter een goed beeld van wat prospecties en boringen kunnen bijdragen tot de kennis van een gebied (fig. 2).

In het kader van de aanduiding van mogelijke overstromingsgebieden in het Netebekken werden door het IAP enkele prospecties uitgevoerd langs Grote en Kleine Nete. Dit leverde onverwacht goede resultaten op, met de lokalisatie van sites uit pre- en protohistorie, vooral in verband te brengen met opduikingen in het alluvium (donken).

5 Perspectieven

Qua basisinventarisatie dienen de vondsten van amateurs en een aantal andere bronnen nog verwerkt te worden en blijft het bijwerken en verbeteren van gegevens in de databank en GIS-laag een continue opdracht. In de toekomst zullen ook de negatieve werfcontroles op een GIS-laag aangeduid worden. Bovendien zal het digitale werfcontrolebestand van de cel Antwerpen aan de CAI gekoppeld worden.

Gezien de schaarsheid aan archeologisch onderzoek in het zuidoosten van de Antwerpse Kempen, zou het nuttig zijn om in dit gebied een aantal pro-

¹⁰ De Meyer *et al.* 2003; Verbeek 1999.

¹¹ Meylemans, dit volume.

¹² De Decker & Roymans 2001.

¹³ Heirbaut & Vanderhoydonck 2002.

specities uit te voeren. De reeds uitgevoerde prospecties langs de Nete bewezen dat deze zone wel degelijk een grote archeologische potentie bezit en dat veldkartering hier al een groot aantal aanvullende gegevens kan opleveren. Wat betreft de samenwerking met andere instanties moeten de contacten met de Archeologische Dienst Antwerpse Kempen uitgebouwd en geïntensifieerd worden. De integratie van de luchtfotografische opnamen van de KULeuven en de gegevens van ARGIS zullen, hoewel ze gedeeltelijk

overlappen, een zeer nuttige aanvulling zijn op de gegevens in de databank.

De inspanningen om tot een integratie met ruimtelijke ordening te komen moeten, gezien hun onmiskenbare belang en de positieve reacties die deze teweegbrachten, worden hervat.

SUMMARY

The CAI in the Province of Antwerp

The inventarisation of archaeological findspots in the province of Antwerp is carried out by the Institute for the Archaeological Heritage and the provincial archaeological service. At the end of 2003 a total of 3256 locations was recorded. It can be stated that this represents a first faze of archaeological inventarisation in the province, and that the base inventory is nearly complete. This is mainly due to the lack of information concerning fieldwalking, aerial photography etc. in this province. Only recently a few fieldwalking studies were carried out in function of development projects, showing an enormous potential as an information source.

An important source of information in the province are the data of watching briefs, which are stored in a separate database. In the near future this database will be linked to the CAI-database.

A lot of effort went to the creation of Local Advisory maps for local planning purposes. In total a

number of 24 maps was made, in function of local structural planning. Thus a communication bridge was created with about a third of the municipalities in the province. The positive response of the municipal planning services regarding this initiative reflects a need and willingness that in the future certainly will have to be followed up.

The nearly completed base inventory of the province shows a lot of gaps in the information. In the south east of the province very little information is available due to the lack of research. Limited sample surveys carried out in the Nete basin in 2003 however show a great potential.

Recently a new intercommunal archaeological service was created: ADAK, which in the near future will become a partner in the CAI-project.

BIJLAGE

ARCHEOLOGISCHE INVENTARISATIE DOOR DE PROVINCIE ANTWERPEN

In 1997 werd door de bestendige deputatie van het provinciebestuur Antwerpen het opstellen van een archeologische inventaris als prioritaire kerntaak vastgelegd. Dit resulteerde uit een initiatief dat kwam vanuit de Vlaamse provincies. Het streefdoel was immers de realisatie van een globale archeologische databank voor gans Vlaanderen. Een inventaris van de gekende archeologische vindplaatsen zou immers een ruggeleuning zijn voor het efficiënt beheer van het provinciale archeologische erfgoed. Het zou een instrument zijn in informatieverschaffing naar lokale overheden, en voor de advisering van geplande infrastructuurwerken en dossiers van ruimtelijke ordening.

Vooraf de provincie Limburg en Antwerpen begonnen onmiddellijk aan de invulling van dit initiatief. De informaticadienst van het provinciebestuur Antwerpen ontwikkelde in 1998 een aan GIS gekoppelde databank. Na enkele testen werd een definitieve versie van de databank afgeleverd in 1999. Die werd aan de andere provincies aangeboden. Gedurende dat jaar en het daaropvolgende jaar werd de databank voor de provincie Antwerpen ingevuld met gekende gegevens uit de geschreven bronnen, archieven en cartografische bronnen.

In 2000 nam de toenmalige minister Johan Sauwens het initiatief om alle archeologische instanties te verenigen in een netwerk rond inventarisatie, de Centrale Archeologische Inventaris. Een groot deel van de gepubliceerde gegevens was toen al verwerkt. Van dan af werd besloten de inventarisatie vooral toe te spitsen op eigen opgravingen, prospecties en werfcontroles. In de toekomst zal deze nieuwe informatie toenemen door de intensivering van het opvolgen van ruimtelijke uitvoeringsplannen en infrastructuurwerken van provinciaal niveau met ingreep in de bodem. Indien de samenvoeging en het daaropvolgende nazicht van de CAI wijzen op leemtes, is een projectmatig verwerken van bronnen die nog niet verwerkt zijn, mogelijk. Tot op heden werd deze inventaris vooral gebruikt ter ondersteuning van advisering van bovenvermelde provinciale dossiers. Vanaf 2004 zal het provinciebestuur vooral een rol blijven vervullen binnen het netwerk van de CAI door middel van een voortdurend aanreiken van informatie en aanvullende basisinventarisatie.

B. Jacobs, archeoloog provincie Antwerpen

BIBLIOGRAFIE

DE DECKER S. & ROYMANS J.A.M. 2001: *Ruilverkaveling Merksplas; archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart*, RAAP-rapport, 695, s.l.

DE MEYER M., DEMEYERE F. & VAN DAELE K. 2003: *Handleiding voor het gebruik van de Centrale Archeologische Inventaris (Access Client)*, ongepubliceerd document, Woumen.

HEIRBAUT E. & VANDERHOYDONCK I. 2002: *Rapport van de ruilverkaveling Herenthout-Bouwel*, ongepubliceerd IAP-rapport, Zellik.

VERBEEK C. 1999: *Ruilverkavelingsblok Weelde. Preventief noodonderzoek van bedreigde steentijdsites*, ongepubliceerd rapport, Zellik.

